

К 502.7:502.8 (477.46)

О.В. Спрягайло¹, С.Я. Діденко²,
Л.В. Миколенко³, О.С. Галушко²

УРОЧИЩЕ «ХОДАЧКИ» – ПЕРСПЕКТИВНА ПАМ'ЯТКА ПРИРОДИ

У статті висвітлено результати історико-ботанічних досліджень природного урочища в с. Будище Лисянського району Черкаської області у розрізі його пов'язаності з творчістю Т.Г. Шевченка. Подано інформацію про морфометричні показники і стан вікових дерев, що зростають на дослідженій території, дано опис природного комплексу урочища, обґрунтовуються перспективи оголошення його об'єктом природно-заповідного фонду.

Ключові слова: урочище, вікові дерева, пам'ятки природи, Т. Шевченко, природно-заповідний фонд.

Постановка проблеми. Аналіз останніх публікацій. Середнє Подніпров'я – це історично сформована територія у лісостеповій зоні України, осью частиною якої є середня течія річки Дніпро. Її межі на правому березі знаходяться між м. Українка та м. Канів у північній частині, м. Чигирин на півдні та м. Звенигородка на заході; на лівому березі – від м. Переяслав-Хмельницький на півночі до впадіння р. Сула у Дніпро – на півдні [7]. Цей регіон має дуже багату історію і увібрав у себе події, пов'язані із трипільською культурою, скіфськими поселеннями, часами Київської Русі, Козаччини, а також – яскравими моментами ХХ століття: Холодноярською Організацією, партизанським рухом II Світової війни та ін. Багато міст на цій території були створені переважно у період з 10-12 століття (Переяслав-Хмельницький, Кагарлик Київської обл., Канів, Корсунь-Шевченківський Черкаської обл.) до 16-17 ст. (Золотоноша (1567), Сміла (1542), Чигирин (1512), Кам'янка, Миронівка Київської обл.) і відображують у собі відбитки історичних подій, що відбувалися в Центральній Україні з тих часів і до наших днів [2,3].

У зв'язку з цим, а також завдяки сприятливому географічному положенню та наявності унікальних природних комплексів, Середнє Подніпров'я представляє значну культурну й туристичну цінність.

Яскравим доповненням до історико-культурних цінностей зазначеної території є вікові та меморіальні дерева, якими надзвичайно багатий регіон. Тут зростає понад 1000 екземплярів (29 видів і культиварів) дерев, вік яких оцінюється у понад 100 років. Серед представників Pinophyta найпоширенішими довгожителами є Pinus nigra J.F.Arnold (понад 200 рослин), P. sylvestris L. (понад 100) та Picea abies (L.) H.Karst. (62), з-поміж Magnoliophyta – Quercus robur L. (понад 200, з яких 13 рослин віком 300-1000 років), Juglans nigra L. (222 екземпляри), Aesculus hippocastanum L. (понад 100) та ін. [5,6].

Режим охорони, догляду за віковими і меморіальними рослинами, а також ступінь доступності для туристів часто суттєво відрізняються. Регіон пов'язаний із життям і діяльністю багатьох яскравих історичних постатей – Т. Шевченка, Б. Хмельницького, Г. Сковороди, М. Гоголя, П. Чайковського, М. Максимовича, М. Залізняка та багатьох інших. Значна частка дерев-ветеранів у народі названа іменами відомих людей, які у свій час були пов'язані із територіями, де зростають такі рослини. Так, у різних населених пунктах зустрічаються «Дуби Т.Г. Шевченка» (у с. Будище та с. Моринці Звенигородського р-ну, у с. Прохорівка Канівського р-ну; на території Шевченківського національного заповідника у м. Каневі тощо), «Дуб О. Кошового» у м. Каневі, «Дуб Д. Карбишева» у м. Корсунь-Шевченківському, «Сосна М. Гоголя» у с.

Прохорівка Канівського р-ну, «Липа М. Максимовича» у Золотоніському районі, «Дуб М.Залізняка» у Холодному Яру та ін. [6].

Нами проведено дослідження маловідомого природного урочища на території с. Будище Лисянського району Черкаської області, яке могло слугувати прообразом для написання Т. Шевченком твору «Тече вода з-під явора».

Метою статті було оцінити стан вікових дерев *Populus alba* L., що зростають на території урочища, дати опис природного комплексу території, обґрунтувати можливість оголошення її об'єктом природно-заповідного фонду.

Методика

Таксономічний склад фітоценозів визначали внаслідок маршрутних обстежень у жовтні 2013 р. Назви рослин приймали у відповідності з роботами С.Л. Мосякіна та М.М. Федорончука [9], біометричні показники вікових дерев встановлювали за методиками Н.П. Анучіна [1].

Результати та їх обговорення

Земельна ділянка, пропонована до заповідання, розташована в адміністративних межах Будищанської сільської ради Лисянського району в північно-західній частині с. Будище, за межами населеного пункту та знаходиться на землях лісогосподарського призначення, що перебувають у постійному користуванні ДП «Лисянське лісове господарство» (лісовий масив загальною площею 6,1 га).

Урочище представлено похилим масивом, вкритим деревною рослинністю за участю *Tilia cordata* Mill., *Populus alba*, *P. nigra* L., *Salix alba* L., *S. pentandra* L., *Sambucus nigra* L., *Euonymus europaea* L. та ін. (кут нахилу – близько 30°), що переходить у лучно-болотну ділянку, яка використовується під пасовище. На вказаній території є 2 невеликих озера (площею близько 0,2-0,4 га кожне), що підживлюються джерельними водами. Одне із джерел оформлене у вигляді невеликої криниці, стінки викладено каменем.

Біля верхнього озера, безпосередньо у місці виході на поверхню одного із джерел, нами зафіксовано зростання трьох вікових рослин *Populus alba* із такими морфометричними показниками: рослина №1: обхват стовбура (на висоті 1,3 м) – 4,8 м, діаметр – 1,53 м; рослина №2: обхват – 3,83 м, діаметр – 1,22 м; рослина №3: обхват – 3,6 м, діаметр – 1,15 м. Рослини перебувають у задовільному стані.

З огляду на діаметр стовбурів зазначених рослин, їхній приблизний вік становить не менше 140-170 років. Проте наявність спільної основи на рівні кореневої шийки свідчить, що сучасні стовбури зазначених рослин, ймовірно, утворилися внаслідок відмирання попередніх, на спільній кореневій системі.

Оскільки сукупний обхват пригрунтової частини рослин становить понад 10 м (гіпотетичний діаметр – 3,18 м), можна припустити, що загальний вік досліджених екземплярів (зокрема, нижньої частини) становить не менше 300 років. Відтак – дерева могли бути великими сформованими рослинами упродовж XIX ст., тобто сучасниками Т. Шевченка, а саме урочище сповна могло надихнути поета на написання поетичних творів.

На таку думку, окрім зростання вікових яворів (тополя біла в Центральній Україні здавна має назву явора), з-під яких буквально починається одне із джерел, наштовхує також схожість описів Т. Шевченком природи у відомому вірші, із сучасними краєвидами: наявність горбистої, поритої ярами, місцевості, з якої стікає джерельна вода («тече вода з-під явора...»), лучно-болотної («...яром на долину», «...а кругом їх верболози й лози зеленіють») та лісових ділянок («тече вода із-за гаю»), водойм та близькості до сільських обійсть («...хлопоцуться качаточка помеж осокою», «...тече

вода *край города*, вода *ставом* стала»). Крім цього, історики та краєзнавці вважають, що попід зазначеними яворами пролягала стара болотиста дорога від Моринець до Лисянки (місцева назва – «Ходачки»), і саме по ній малий Тарас ходив шукати вчителя малювання, а шлях, який він сам описує у «Прогулке с удовольствием и не без морали» – то давня дорога до Лисянки, через Гнилий Тікич, попід місцевим єврейським кладовищем [4, 8].

Крім зазначених дерев, на території урочища трапляються й інші вікові рослини, зокрема *Salix alba* L. (обхват – 5 м, діаметр – 1,6 м, висота – 15 м, сильно вражене омелою), та ще кілька екземплярів *Populus alba* (обхват – 5,5-6,86 м, діаметр – 1,75-2,18 м, висота – 22-24 м), а також угруповання водно-болотних рослин та лучні екосистеми. З метою виявлення інших цінних елементів природи, флора, рослинність і тваринний світ урочища потребує подальших наукових досліджень, зокрема, у ранньо-весняний та літній періоди.

Зазначена ділянка потребує негайного взяття під охорону, оскільки є суттєві ризики подальшого впливу господарської діяльності на місцеві природні комплекси, у т.ч. і на елементи природи, що мають історико-культурну цінність.

У відповідності до закону України «Про природно-заповідний фонд України», «пам'ятками природи оголошуються окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне, пізнавальне і культурне значення, з метою збереження їх у природному стані». Територія об'єкта утворена типовими природно-антропогенними ландшафтами Середнього Подніпров'я, пов'язана з історичними подіями й постатями та представляє значну природну, культурну й історичну цінність, а відтак – потребує охорони.

Висновок

З огляду на отримані дані, обстежене урочище має незаперечну природно-історичну цінність як резерват вікових рослин і унікальних природних комплексів, має бути включене до переліку об'єктів ПЗФ (пропонована назва – «Ходачки») та зайняти чільне місце серед відвідуваних туристами пам'яток природи, історії та культури.

Література

1. Анучин Н. П. Лесная таксация: учебник для вузов / Н. П. Анучин. – 5-е изд., доп. – М. : Лесн. пром-сть, 1982. – 552 с.
2. Історія міст і сіл Української РСР. Київська область / Ф. М. Рудич (голова ред. колегії) та ін. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. – 792 с.
3. Історія міст і сіл Української РСР. Черкаська область. / За ред. В. М. Кулаковського – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1972.– 652 с.
4. Миколенко Л.В. «Тече вода з-під явора» / Л.В. Миколенко // Науково-публіцистичний вісник Шевченківського національного заповідника «Чернеча гора». – Канів. – С. 5.
5. Спрягайло О. В. Меморіальні дерева Середнього Подніпров'я // О. В. Спрягайло // Старовинні парки і ботанічні сади – наукові центри збереження біорізноманіття рослин та охорони історико-культурної спадщини : міжнар. наук. конф. : матеріали. – Умань, 2011. – С. 36-38.
6. Спрягайло О. В. Меморіальні дерева як об'єкти екотуризму / О. В. Спрягайло, О. А. Спрягайло // Технологічні особливості охорони, збереження та лікування багатовікового історичного дерева «Дуба Максима Залізняка»: Матеріали I та II Міжнародних науково-практичних семінарів (2009, 2011 р.р). – Черкаси: ФОП Белінська О. Б., 2012. – С. 85-87.
7. Чабан А. Ю. Середнє Подніпров'я: в 2 т. / А. Ю. Чабан. – Книга 1. – Черкаси : РВВ ЧДУ, 1999. – 188 с.
8. Шевченко Т. Г. Зібрання творів: У 6 т. / Т. Г. Шевченко. – Т. 4: Повісті. – К., 2003. – С. 208-326.
9. Mosyakin S.L., Fedoronchuk M.M. Vascular plants of Ukraine. Nomenclatural checklist. – Kiev, 1999. – 345 p.

Анотація. Спрягайло А.В., Диденко С.Я., Миколенко Л.В., Галушко О.С. Урочище «Ходачки» – перспективна пам'ятка природи. В статті отражені результати історико-

ботанических исследований природного урочища в с. Будыще Лысянского района Черкасской области в разрезе его связанности с творчеством Т.Г. Шевченко. Представлена информация о морфометрических показателях и состоянии вековых деревьев, произрастающих на исследованной территории, а также дано описание природного комплекса урочища, обосновываются перспективы объявления его объектом природно-заповедного фонда.

Ключевые слова: урочище, вековые деревья, памятники природы, Т. Шевченко, природно-заповедный фонд.

Abstract. *Spryahaylo O.V, Didenko S. J, Mykolenko L.V, Halysko O.S. «Khodachky» natural boundary – a promising natural monument. The article highlights the results of historical and botanical research of natural ravine in the village of Budysche, Lysyanskyi district, Cherkasy region in terms of its connection with the work of T. Shevchenko. The information about the morphometric parameters and the condition of ancient trees that grow in the investigated area is presented. The article offers the natural complex description of the natural boundary and offers the grounded perspective of its announcement as an object of natural reserve fund.*

Keywords: natural boundary, ancient trees, natural monuments, T. Shevchenko, natural reserve fund.

¹Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького

²Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка

³Відділ охорони пам'яток Шевченківського національного заповідника

Одержано редакцією
Прийнято до публікації

20.02.2014
14.03.2014